

Ermənilərin müsəlmanlara, xristianlara və yəhudilərə qarşı soyqırımı

Azərbaycanlıların soyqırımı; 1918-ci ilin mart qırğınları

miş general Harbordda təqdim etdiyi sənəddə ermənilərin Mart hadisələrində iştirakını danıb gizlədir, saxta-karlıq və nyakarıqlıqda S.Şaumyan dan da irəli gedərək, Mart hadisələrində cəmi 1000 nəfərin (300 erməni + 700 müsəlman) öldürüldüyünü bildirdi.

- Ədəbiyyat:**
1. Cemil Ünal. Türk Ordusunun Kafkasya hərəkatı və Bakının kurtuluşu. "Azərbaycan" dergisi, Eylül-Ekim 1990, Ankara.
  2. İsrail Məmmədov. Tariximiz, torpağımız, taleyimiz. Bakı, 2002.
  3. Xhagani İsmayil. Genoside of Azeri people-1918. "The Azeri times", Bakı, 28 march 2003.
  4. Qaz. "Gxo", Bakı, 02.04.2005.
  5. ASPIHDA. 277-2-13.
  6. ASPIHDA. 277-2-25.
  7. ASPIHDA. 277-2-26.
  8. ADA. 894-4-65.
  9. FİK üzvü Novatskinin məlumatı, ADA. 1061-1-108.
  10. ADA. 1061-1-99, v.11.

30. "Noviy Vostok", 1922, № 3.
31. ARDA, f.1016, siy.1, iş 95, v.5-8.
32. Azərbaycan tarixi, 7 c. -də, V c., Bakı, 2008, s.334. Bax: ARDA, f. 894, siy. 10, iş 144, v. 14.
33. ARDSPIHA, f. 276, siy. 2, iş 20, v.44.
34. "Yeni Kafkasiya", 31 mart 1924.
35. ARDSPIHA, f. 276, siy. 2, iş 20, v.47.
36. Azərbaycan tarixi, 7 c. -də, V c., Bakı, 2008.
37. Türk dünyası araşdırmaları, 1919, №110.
38. ARDSPIHA, f. 276, siy. 2, iş 20, v.69.
39. ARDSPIHA, f. 276,

55. ARPISSA f.276, siy. 3, iş 209.

CAVAD QƏZASINDA AZƏRBAYCANLILARIN SOYQIRIMI

(Salyan və Neftçala hadisələri)

Erməni-bolşevik qüvvələri Cavad qəzasını (Salyan bölgəsini) və Kürün cənub axarlarını da ələ keçirərək işğal zonasını genişləndirmək, Kür üzərindən hərbi gəmilər vasitəsilə Yevləgədək hərəkat edərək oradakı Kürüstu körpünü partlatmaq, Qafqaz İslam Ordusu qüvvələrinin əlaqəsini kəsmək, habelə Cavad qəzasının bol taxil ehtiyatına yiyələnərək ordusuna güvənli arxa cəbhələrindən birini əldə etmək niyyətilə bu bölgəyə doğru hərəkata keçdi.

Hələ 1918-ci il aprelin 21-də Salyan şəhərində Sovet hakimiyyəti elan edən Bakı Soveti hökuməti Hidayət kişisi 1918-ci ilin yayında Cavad qəzasının Qaralı Qızıl (Qırmızı-X.I.) Qvardiya yaratmışdı...

Yazıçı-publisist Azər Turan doğulduğu Salyan bölgəsində şahid materiallarını qeydə alıb, bu bölgə müsəlmanlarının soyqırımı haqda bilgileri oxucularla bölüşmüşdür. Onun həmsöhbətlərindən biri, rəhmətlik Hidayət kişisi 1918-ci ilin yayında Cavad qəzasının Qaralı Qızıl (Qırmızı-X.I.) Qvardiya yaratmışdı...

Müəllifin araşdırmalarına görə, Salyan-Neftçala yöresində soydaşlarımızın kütləvi qırğınları GQZ- zıl" Qvardiyanın 3-cü, 5-ci tabo- rları tərəfindən gerçəkləşdirilmişdir. Xatırladaq ki, Salyandakı 3-cü tabo- rın başçısı Tər-Avakimov, Neft- çaladakı 5-ci tabo- r (Mehman Süleymanova görə isə, bu tabo- rın 1-ci bölüyünün-X.I.) komandanı isə Danilyan idi. Soydaşlarımız da göründüyü kimi bu komandanların hər iki erməni millətinin bolşevik- Qızıl əsgər maskası ilə Cavad qə- zasında G zühür " edən nümayən- dələri idi.

Erməni-bolşevik bəndələri Cavad qəzasının Uzunbabalı kəndi- nin əhalisini son nəfərinədək güllə- bəran etmiş, kəndi isə yandırıb xa- rabazara çevirmiş, Tatarməhlə (Bojij Promiseldə) qırğınlar törət- mişdilər.

Müəllifin qeydlərinə görə, erməni-rus hərbi bölükləri Kür çayı- na daxil olaraq Bankə-Seydilər- Uzunbabalı-Tatarməhlə-Xill-i- Abasallı-Qaralı-Qarabucaq-Surra- Ərəbbəbirxanlı-Cəngən və Qara- qaşlıya qədar hərəkat edərək bu bölgənin silahsız azərbaycanlıları- nı qılıncdan keçirmiş, gülləbaran etmişlər.

Azər Turan Yavuz Bülent Baki- lərin G Üsküpdən Kosovaya " kita- bındakı olaya, ərzurunlu Dadaşın söylədiklərinə toxunaraq - "Gö- rənlərin anlatdığına görə came qə- pisinin altından küçəyə insan yağı axmış. Məhəlləni ələ bərdad bir yanıq qoxusu tutdu kig" - bənzər hadisəni Qarəkənd insan külli- yündə gördüyünü bildirir.

Müəllifin başqa bir şahid-həm- söhbəti, 1918-ci ildə Qaraqaşlıda erməni vəhşiliyi sonucunda sağ əli bileyindən kəsili Süreyya Abbaso- va bildirir ki, Babazənni dağında qayni Ağakışını, 16 qadın və 2 uşağı ermənilər qılıncdan keçir- miş, Tanrının yüz sayəsində o, 3 gündən sonra türklərin ölüləri yığıb dəfn etməyə aparması zamanı ağır yaralı halda xilas olmuşdur.

(Sürəyya xanımın dediklərindən biri məqamı da xatırlatmaq yeri- nən düşür: eyni kəndin kişilərindən biri ermənilərə bələdçilik etdiyi hal- da, Kürə su götürməyə gedən gə- nilərdən biri o tərəflərə vəziyyəte gizlicə nəzarət edən erməninin ba- şını oraqla kəsmişdi !)

Ermənilər 1918-ci ilin iyulunda Qaraqaşlı yaxınlığında Ərəbbə- bixanlı kəndinin əhalisini tike-tike doğramış, sonralar onların dəfn olduğunu yer Gəldə özlərini qə- birləri" adı ilə xalqın yaddaşına köçmüşdür...

Bölgədə azınlıq törədən erməni-sovet birləşmələrinin hərbi potensialı az deyildi : 2 mindən çox piyada, 12 pulemyot və 6 ədəd top. Kür çayında üzən 2 hər- bi və bir nəqliyyat gəmisi də düş- mənə aid idi. Lakin Muğanın komissarı 200-ü rus, 300-ü iranlı (Türk qaynaqlarında: ecəm - X.I.), qalanları ermənilərdən ibarət bu 2000-lik qoşunla kifayətlənməyib, Cavad qəzasındakı malikanların və b. dini oğluya sahib olan rus- ların səfərbərliyi hesabına bu rə- gəmi 6000-ə qədər artırmışdı nə- zərdə tutur və Bakıdan da əlavə silah-sursat yardımı istəyirdi.

Bu bölgədəki azərbaycanlıların soyqırımını dayandırmmaq və erməni-bolşevik qüvvələrindən Cavad qəzasını təmizləyərək, onların gə- ləcək təhlükəli planlarını önlemək üçün Qafqaz İslam Ordusunun Salyan-Neftçala nahiyəsində hərbi müdaxiləsi qəzılmış idi.

(Ardı var)

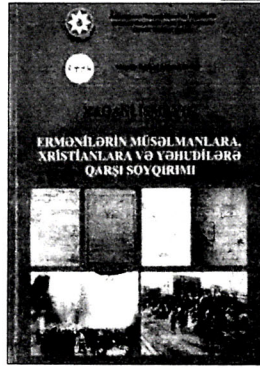
Tanınmış araşdırmaçı yazar Xaqani İsmayilin "Ermənilərin müsəlmanlara, xristianlara və yəhudilərə qarşı soyqırımı" kitabı bədnam qonşumuzun bütün yalanlarını işfə edən, onların xislətini ortaya çıxaran və bir çox tarixi faktlara işıq tutan ən mükəmməl vəsaitlərdən biridir. Müəllifin böyük zəhməti hesabına 3 ildə - Azərbaycan türkçəsi, rus və ingiliscə çap olunan kitabın, xüsusən də bütün dünyanın diqqətini Qarabağa yönəltdiyi indiki ərəfədə, gənəş yayılmasına ciddi ehtiyac duyuruq. Odu ki, AMEA Tarix İnstitutunun və İnsan Hüquqları İnstitutunun rəyi və tövsiyəsi ilə nəşr olunan bu kitabın "Hürriyyət" qəzetində hissə-hissə dərcinə qərar verdik. Buyurun, oxuyun.

(Əvvəlki ötən sayımızda)

Unutmaq olmaz ki, Göyçay, Kürdəmir, Salyan və Lənkəran bölgələrinin əhalisi də erməni cəza dəstələrindən ciddi ziyan çəkmişdi. 2 min nəfərlik sovet (erməni-sovet -X.I.) qoşununun Lənkəranda baş alıb gedən qanlı terror və vəhşi soyğunçuluğunun qarşısını Zaqaqaziya Seyminin bu zaman bölgədə olan gürcülərdən ibarət silahlı dəstələri almışdır. Şaumyanın sonrakı planı Gəncəyə yerimək və bir qisim yerlərdə erməni üsyanları qaldıraraq Azərbaycanı boğmaq idi.

Mart qırğınlarından sonra 1918-ci ilin sentyabrınədək müxtəlif koalisiyalarda olan ermənilər Bakıda tüğyan edir, imkansızlıq ucbatından şəhəri tərk edə bilməyən və çevrədəki kəndlərdə yaşayan azərbaycanlı əhalini əzab və işgəncə ilə qılıncdan keçirirdilər. Bakıda törədilən türk-müsəlman soyqırımının saxtalaşdırılmasına, ona vətəndaş savaşı donu geyindirilməsinə, qətl edilənlərin sayının "redakte" olunmasına ilk cəhdi də bu hadisələrin təşkilatçısı və başçısı S.Şaumyan etmişdi. Onun Moskva, XKS-ə göndərdiyi 13 aprel tarixli hesabatındakı bəzi məqamlara da diqqət yetirik: "Uç gün-30, 31 mart və 1 apreldə Bakı şəhərində şiddətli vuruşma olmuşdur. Bir tərəfdən Sovet Qırmızı Qvardiyası, bizim təşkil etdiyimiz beynəlmillət Qızıl Ordu, Qırmızı Donanma və erməni milli hissələri, o biri tərəfdən "Müsavət" partiya- sının başçılıq etdiyi müsəlman "Vəhşi diviziya"si və silahlı müsəlman quldur dəstələri vuruşurdular. Bizə aviasiya məktəbinin hid-roaeroplanları da kömək etdig. Biz döyüşlərdə parlaq natiçələr əldə etmişik. Düşmən təmamilə darmadağın edilmişdir. Hər iki tərəfdən öldürülənler üç mindən artıqdır. Onlar Bakıda üstün gəlsəydilər, şəhəri Azərbaycanın paytaxtı elan edər, bütün qeyri- müsəlman ünsürlər tərk-silah edilib qırılardı".

Erməni yepiskopu Baqrat isə 1919-cu ilin payızında Bakıya gəl-

siy. 2, iş 22, v.75-77.

40. Azərbaycan Demokratik Respublikası (tarix, ictimai-siyasi və mədəni həyat).
41. Qazeta "Naş qolos", 24 marta 1918 q.
42. A.Caparidzenin Stepan Şaumyanı 2 aprel 1918-ci il tarixli teleqramı. Bax: "Böleten KRO q.Baku i eqo rayonov", 4 aprele 1918 q.
43. Məhəmməd Muradzadə. Mart hadisəyi-alməsi., 31 mart 1919. -Bakı, 1996.
44. AR Prezidentinin İşlər İdarəsi Siyasi Sənədlər Arxivi f.277, siy.2, iş 13, v.40.
45. AR Prezidentinin İşlər İdarəsi Siyasi Sənədlər Arxivi f.277, siy.2, iş 27, v.16-17.
46. "Azərbaycan" qəz., Bakı, 24.04.2010., s.5
47. Süleyman. "Soyqırım" iddiası ilə çıxış edən ermənilərin dəhşətli vəhşilikləri., "Olaylar" qəz., Bakı, 24-26.04.2010.
48. "İsraillənd erməniyə tərs şapalaq", "Nota bene" qəz., № 01 (001), 24.09.-01.10.2006., Bakı.
49. ADA. 1610-1-99, v. 6-8.
50. Mart 1918 q. Bakı. Azerbaydanskije poqromi v dokumentax. (Sudebno-sledstvennie dokumenti). Sostavitelq: Rustamova-Toxidi Solmaz., 2009, Bakı.
51. ASPIHDA, f.277, siy.2, iş 27, v.285-286.
52. ASPIHDA, f.277, siy.2, iş 27, v.336.
53. RFDA, f.1, siy.2, iş 8.
54. NMRDA, f.314, siy. 5, iş 63.